

MÚZEUMALAPÍTÁSI TÖREKVÉSEK SÁTORALJAUJHELYEN 1876–1984 KÖZÖTT

FEHÉR JÓZSEF

A történeti Zemplén megye gazdag kulturális örökséggel rendelkezik. A városi, mezővárosi fejlődés igen korán megindult Felső-Magyarországnak ezen a területén, elsősorban a Hegyalja szőlő- és borkultúrája révén. Sárospatak, Sátoraljaújhely, Szerencs, Tokaj élen járt a magyar függetlenségi harcok és szabadsághüvelyek támogatásában, a felvilágosodás és a reformkor eszméinek terjesztésében. A történelmi köztudat ma is gyakran Rákóczi, Kazinczy, Kossuth vármegyéjeként emlegeti Zemplént, amelynek forrásvidékéhez nemzedékek jártak erőt meríteni újabb kori megpróbáltatásainkhoz.

Sátoraljaújhely az 1760-as évektől, a megyeháza felépítésének időszakától vált a vármegye állandó közigazgatási központjává. Előbb neves történetírója, Szirmay Antal munkái révén válik egyre ismertebbé, majd Kazinczy Ferenc nyelvújítási mozgalma emeli a haladó gondolkodású országrészek élvonalába. A politikai küzdelmeket minden időben jeles tudós társaságok, irodalmi és művészeti körök, klubok, egyesületek támogatják gondolati-művelődési háttérként. A reformkori eszmék terjesztésének legjelentősebb színtere az 1831-ben alakított Zempléni Kaszinó volt, mely az országban az elsők között jött létre, s melynek egyszerre volt tagja Kazinczy, Kossuth, Balásházy János, Lónyay Gábor, Szemere Miklós, Kazinczy Gábor, Vécsey Pál, Szirmay Antal, Újházi László, Soós János, vendége Széchenyi István és Petőfi Sándor. A kaszinó könyvtára a kor majdnem minden jelentősebb sajtótermékét megrendelte, lehetővé téve olvasásukat, megvitatásukat.

A művelődési szervezetek, intézmények Sátoraljaújhelyen is a XIX. század második felében alakulnak ki. A kiegyezés utáni viszonylag nyugodt, sok tekintetben fejlődést hozó évtizedek kedveztek a művelődésnek is. 1870-ben a Zemplén című heti-, majd napilappal megindul a helyi hírlapírás, melyet rövidesen még két-három hetilap, több szaklap és időszakos kiadvány, évkönyv követ. 1895-től „Adalékok Zemplén Vármegye Történetéhez” címmel havi tudományos folyóiratot szerkeszt a vármegye tudós társasága. Az újhelyi polgárság színházi emlékei is alig fiatalabbak a miskolciénál. A XIX. század kezdetétől a legjobb társulatok keresik fel Újhelyt, majd 1883-ban felépül a város állandó színháza. A sátoraljaújhelyi irodalmi és művészeti csoportok közül az 1902-ben létrehozott Kazinczy Kör tevékenysége emelkedik ki, mely a hazai irodalom és művészet pártolását, ismertetését és terjesztését tűzi ki célul. Megalakításától kezdve 1948-ig a vármegye egyik legjelentősebb kultúrtényezője, az itt élő értelmiség szellemi fóruma. A vármegye levéltára már abban az időben is tudományos műhelynek számított.

Korán felvetődött a múzeumalapítás gondolata is e sokszínű kulturális életben. (Az 1802-ben alapított Nemzeti Múzeum után a XIX. század második felében, s a millenniumi idők lelkes felbuzdulásának időszakában jönnek létre a vidéki múzeumok ország-szerte, általában társadalmi kezdeményezés útján.) Már 1876-ban „egy épp oly lelkes, mint tudós piarista, az újhelyi gimnáziumnak akkori igazgatója: Somorjai Iványfó Ede

volt az első, aki fölhívta Zemplén vármegye nagyközönségének figyelmét, és fölkérte érdeklődését, hogy szervezze meg saját kebelében a régészet barátaiból a Zemplénavármegyei Múzeum-Egyesületet”.¹

1910-ben a már említett Kazinczy Kör választmányi ülésén „Dr. Hornyay igazgató előterjesztést tesz, és indítványozza, hogy egy vármegyei múzeum alakíttassék, s az a társadalom gondjaira bízassék, ezen múzeum alapításában pedig a Kazinczy Kör részt venne oly módon, hogy a tagsági díjat 2 koronáról 4 koronára emelné fel, s ezen tagdíjből 2 korona a múzeumra esnék, miből jelentékeny összeg gyűlne be”.² Ez utóbbi kezdeményezést a választmányi ülés azzal zárja le, hogy a múzeumalapítás kérdését Zemplén vármegye törvényhatósága már programjába vette, így ne legyen az célja az amúgy is csak szerény anyagiakkal rendelkező körnek.

A korai kezdeményezések és a vármegyei törvényhatóság pártfogolta múzeumalapítás Sátoraljaújhelyen végül mégis csak egy személy, Dókus Gyula (1849–1928) alispán, író munkálkodásának köszönhető. A tudós alispán tősgyökeres újhelyi család fia, akinek ősei jelentős Zemplén megyei közéleti emberek voltak. Nagyműveltségű tanítója pedig Fejes István újhelyi költő, református püspök. Sárospatakon végzett jogot, neveltetése és tanulmányai után széles látókörű, nagyműveltségű, a történelem, a filozófia, a régészet kérdései iránt érdeklődő, s emellett a megyei közigazgatási pályán hatalommal is rendelkező művelt emberré lett. Szerkesztőségi tagja volt a Zemplénnek, az Adalékok . . . című folyóiratnak, melybe sok tudományosan is megalapozott közleményt írt. Az Archeológiai Közönyben is megjelentek írásai a Zemplén megyei ásatásokról, leletekről, főleg a Bodrogkeresztúr–Dereszla dombi kincsekről, honfoglalás kori sírokról, temetőkről. Más országos folyóiratokban is találkozhatunk tanulmányaival, főleg a régészet kérdéseiről. Dókus Gyula a századfordulótól kezdve tudatosan, kitartó szorgalommal és lelkesedéssel gyűjti a régiségeket, bevallott célja egy megyei múzeum alapjainak megteremtése. A gyűjtéshez igénybe veszi a földbirtokosok segítségét, a néptanítók kutatásait, a falvak elöljáróinak bejelentéseit. Az évtizedek során csodálatos gazdagságú anyagot gyűjt össze, melyet 1928-ban felajánl a vármegyei múzeum javára. Sajnos ma már nincs birtokunkban gyűjteményének pontos leltára. (Ennek magyarázatára a későbbiekben kitérünk.) Utalásokból próbáljuk meg rekonstruálni az általa felajánlott gyűjteményi anyagot.

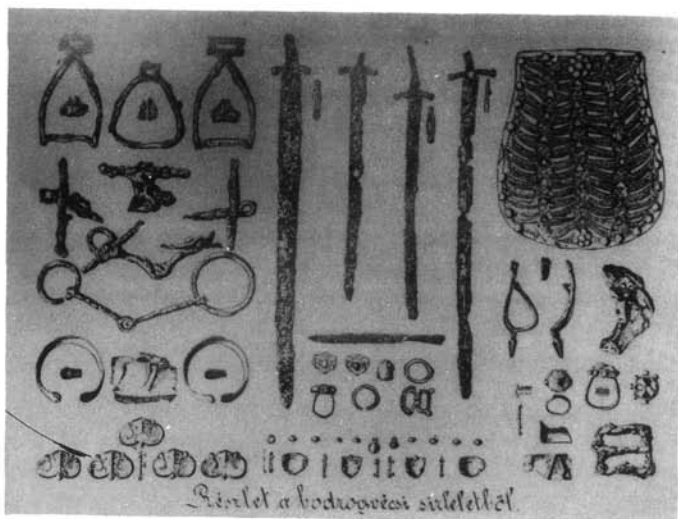
Zemplénavármegye Évkönyvében³ az alábbi közléseket találjuk: „Zemplénavármegye területén a tudós kezek a föld gyomrában elrejtett kútfőket a tizenkilencedik század második felétől kezdődően gyűjtögették. Tiszakarád község határában már 1868-ban hét bronzkard, egy törpenge és négy tokos véső került a gyűjtő birtokába, 1858-ban pedig Mezőzombor és Tarcal között a vasútépítésnél sírmezőre bukkannak, és a sírokból égetett urnákat tárnak fel.” „Kiss Elek sárospataki tanár egész férfikorát az ősember emlékeinek kutatására szánja, s 1892-ben a Hercegkút melletti pogánykúti lelőhely gazdag tárházára bukkan (örlőkövek, törökő, kőfejsze, véső, köszörűkő, parittyakő, edénytöredékek) . . . Sárospatak alsóhatárában . . . örlőkö, díszített őskori edénydarabok, bronzgyűrűk, fibula, díszített lánc, aransodrony fülbevalónak hajlítva, és egy teljes gyöngysor tartozik az alsóhatári lelethez . . . 1893-ban Stépán Gábor a nagymihályi járásban Imreg, Szürnyeg, Mézpest és Abara szomszédságában örlőkövet, urnát és vízedénycserepeket talált a második korszakból . . .”

A fenti szórvány leletanyagok, melyek véletlenszerű rátalálás, illetve nem szakszerű kutatások (és meghatározás) útján kerültek elő, idővel Dókus Gyula gyűjtemé-

1. Zemplén Naptára 1928. 27.

2. Kazinczy Kör Jegyzőkönyvei 1910.

3. Zemplénavármegye Évkönyve az 1940. évre. 77–80.

1. kép. Részlet a bodrogvécsi sírleletről (Dókus Gyula régészeti gyűjteménye)

2. kép. Kő-, cserép- és bronzleletek Dókus Gyula régészeti gyűjteményében

3. kép. A Dókus-kastély, Sátoraljaújhely első múzeumépülete

nyét gazdagították. A későbbiekben azonban tudatossá vált a kutatás, hozzáértő emberek bekapcsolódásával. Az akkori régészeti feltárások szakszerűségére vonatkozik a következő idézet: „Kozma Menyhért vécsi birtokos nagy szorgalommal tárta fel általában a zempléni kultúrmaradványokat. Eme úttörő munkájában legmegértőbb támogatója és pártfogója Dókus Gyula, vármegyénk régész alispánja volt. Ők már szakszerűen járnak el a feltárásnál. A sírokat kiássák, a lelőhelyeket megtisztítják, és azokról fényképeket készítenek. Az igen értékes leleteket a régész alispán összegyűjti, házimúzeumot létesít azon nemes szándékkal, hogy gyűjteményével a Zempléni vármegyei Múzeum alapját vesse meg. Segítőinek tábora örömdetesen növekszik, és az Adalékok szerkesztősége, élén Dongó Gyárfás Géza vármegyei főlevéltárnokkal, fáradságtalanul végzi a leletek tudományos ismertetését is. Csatlakozik hozzájuk Jósa András dr., Szabolcs vármegye nagy régész-főorvosa. Ennek a lelkes gárdának több évtizedes munkáját megkoronázza az a számos lelet, amely Zemplén vármegyét, illetve annak bodrogvécsi részét a honfoglalás kori emlékek leggazdagabb lelőhelyévé emeli.”⁴

Jósa András részvétele a biztosíték arra, hogy az ásatásoknál, a leletmentéseknél az akkori időkhöz mérten a lehető legnagyobb hozzáértéssel jártak el. A feltárásokat, a leletanyagot több tanulmányban maga Jósa András ismerteti az Adalékok . . . hasábjain. A bodrogvécsi leletanyagot egyébként Dókus Gyula ismertette az Archeológiai Értesítőben.

A Csíkvári Antal szerkesztette vármegyei szociográfiában az alábbi utalások találhatóak a Dókus-gyűjteményre: „Dókus Gyula hagyatékából igen értékes zempléni germán-gót, gepidaedények és vasfegyverek kerültek a vármegyei múzeum birtokába, amelyek Zemplén vármegye területéről valók.”⁵ „Honfoglalás kori leletek: A kisdobrai

4. Csíkvári A., 1940. 44.

5. Csíkvári A., 1940. 48.

4. kép. A vármegyeháza új épületszárnya, levéltár és a Zemplénvármegyei Múzeum elhelyezésére

leletanyagot Dókus Gyula Zemplén vármegye múzeumára hagyta, és azok nagyobb-részt ma is megvannak.”⁶ Következő forrásunk Borovszky monográfiája⁷: „A legrégebbi kőkorszakbeli leletek is túlnyomólag e vidékről származnak, mint például Alsómihályi község határának északnyugati, Kázmér község irányában elterülő részében, amelynek földje különösen kedves tartózkodási helye lehetett az őseimnek. A Dókus Gyula alispán régiséggyűjteményének kőkorszaki leletei között lévő kővésők és kőbalták leg-többje a mihályi régiségmezőből került ki.” „A karosi (eperjesszögi) lelet, a báró Sennyey Miklós birtokán levő Eperjesszög nevű tanyáról 1899. őszén került elő. Az ott talált tárgyakat Berecz Károly tanító gyűjtötte egybe, s ezek most Dókus Gyula alispán birtokában vannak.” „A nagykövesdi (szőlőshomoki) lelet, a kövesdi vár romjai alatt, herceg Windischgrätz Lajos birtokáról való, s azt a talajnak szőlőültetés végett történt forgatása alkalmával találták, de ennek a leletnek legnagyobb része elkallódott; csak négy ép, egy tört kengyelvasat és két szaruvasat sikerült Dókus Gyula alispánnak meg-menteni, melyek jelenleg a gyűjteményében vannak.” „A kisdobrai (liga-homoki) lelet szintén 1899. évben a báró Sennyey Béla birtokán lévő Liga-homokdombról került fel-színre. A Dókus Gyula felügyelete alatt végzett ásások során három lovas vitéz sírját, és azonkívül még négy más sírt tártak fel.” „E leletek között főleg a bodrogvécsi köti le figyelmenket . . . Szendrei János dr. e temető korát a honfoglalás kezdetétől mintegy három nemzedékre, tehát a vezérek korára helyezi.” (1. és 2. kép).

Csíkvári dolgozatában⁸ a honfoglalás kori leletek ismertetésénél így fogalmaz: „Külön ki kell emelnünk a tarcali és bodrogvécsi tarsolylemezt, az előbbi a Magyar Nemzeti Múzeumnak, az utóbbi a Zemplén vármegyei múzeumának tulajdonát képezi.

6. Csíkvári A., 1940. 48.

7. Borovszky S., 1905. 337–347.

8. Csíkvári A., 1940. 49.

5. kép. A borsos várkastély

A bodrogvécsi lelet 1897-ben szőlőmunkálatok alkalmával egy homokos dombon került elő. Fettich Nándor dr. megállapítása szerint két lemezből áll: a felső finom ezüst és mintázott, háttérében aranyozott, az alsó dísztelen lemez vörösréz-ből készült. A két lemez körös-körül 25 szeggel van összegezve, ezenkívül fönt és lent a rozetta alatt 3–3 szeg szerepel, amelyek a tarsoly felfüggesztett szíját tartották. Ez a lemez a szolyvai és bezdédi tarsolylemezekkel rokon. Fettich mindkettőn normann hatást is megállapít. Mindkettő legértékesebb emlékét képezi a honfoglalás kori fémművészetnek.” (Ma mindkettő a Nemzeti Múzeumban látható.)

Jósa András dr. közlése szerint: „A Nemzeti Múzeumban a szabolcsi Bezdedről kettő, Dókus Gyulának gyűjteményében pedig Bodrogvécsről 2 honfoglalás kori kard van . . .”⁹

Az Adalékok . . . hasábjain sok a Dókus-gyűjtemény gyarapodásával kapcsolatos hír. Ezek közül egyet idézünk: „Ifj. Dudovics Pál az Ősz-hegyen Tállya határában, az idei őszi szőlőkapálás alkalmával, a saját kis szőlőjében, egy jókoranyagágú, régesrégi cserépfazékra bukkant, mely színültig telt 661 drb. ezüst és 13 drb. aranypénzérmét tartalmazott. Az érmék 1668. évbéli veretűek, és az akkor uralkodott Kázmér lengyel király képét viselik, nyilvánvaló tanúságául annak, hogy tállyai nektárt vittek innen magukkal cserébe kétszázegynéhány esztendővel ezelőtt a Tokaj-Hegyalja borkereskedésének virágzó korában e Dudovics-féle arany és ezüst tallérokért a lengyel borkupecek. A tállyai talált régi pénzeket . . . a m. kir. Pénzügyminisztériumhoz juttatták el . . . Három drb. érmet a leletből visszatartott alispánunk a majdan létesülő Zempléni Vármegyei Múzeum numizmatikai osztályának, és ideiglenesen letétbe helyeztette a vármegyei levéltárban.”¹⁰

9. Jósa A., 1916. 158.

10. Adalékok Zemplén Vármegye Történetéhez. 1926. 4. sz. 148.

6. kép. A borsosújfehértói várkastély múzeumi szárnya

Egy 1932-es kiadású sátoraljaújhelyi útikalauz¹¹ szintén a Dókus-féle magángyűjtemény gazdagodásáról tesz említést: „Sátoraljaújhely város és határainak területén, ahol nagyobb földmunkákat végeztek, így a herceg Windischgrätz-féle, a torzsási téglagyárban és a bibérci homokbányában, valamint a Ronyva-patak év-év utáni partleomlásában, a csiszolt és pattintott köeszközöknek, továbbá a bekarcolt és festett díszítésű cseréptöredékeknek nagy mennyisége került napfényre. Ez őskorú emlékek nagy része a Kassai Múzeumba, a Magyar Nemzeti Múzeumba és magángyűjteményekbe került (s minthogy tudományos folyóiratokban is ismertették, az arra hivatottak csakhamar megállapították azt, hogy a Sátorhegy alja értékes őskorú emlékekben hazánk egyik leggazdagabb területe.” (A fentebb ismertetett leletanyagot „újhelyi kultúra”-ként ismeri a régészeti szakirodalom. Szerencsére a Herman Ottó Múzeumba is jutott belőle bőven; napjainkban egy kollekcója látható az újhelyi állandó kiállításban is.)

1918 tavaszának régészeti szenzációja a bodrogkeresztúri Dereszla-domb kincseinek megtalálása. Ekkor és a néhány évvel későbbi ásatások során 10 695 gramm súlyú aranyleletanyag került elő, s a környéken mintegy 50 bronzkori sírt tártak fel. Az értékes, 278 darabból álló lelet ma a Nemzeti Múzeum birtokában van; sokáig az újhelyi múzeumban őrizték e kincseket. Mint látni fogjuk a későbbiekben, a fentiekben kívül maradt a leletanyagból a vármegyei múzeumban is, a bodrogkeresztúri földbirtokosok magánadományából.

Dókus Gyula régészeti gyűjteményének leírása nem lehet teljes; a fenti idézetekből és utalsókból azonban kétségtelenül megállapítható, hogy az mind mennyiségileg, mind muzeális értékét tekintve komoly értékű volt. A leletanyag jelentős része az első világháború előtti időkben Kassára és Nyíregyházára került a Hegyaljáról és a Bodrogközről, azonban a vármegye és annak alispánja is fenntartották „legilletékesebb tulaj-

11. Sátoraljaújhely, a magyar végvárak . . . 1932. 24.

donjogukat”, s minden központilag irányított ásatásból „részesedtek”, illetve a szórványleleteket automatikusan megtartották a leendő vármegyei múzeum számára. Különösen gazdag volt a honfoglalás kori emléanyaguk. Ezt ismertetve állapítja meg Jósa András „ . . . honfoglalás kori nyomok tekintetében a Vereczkei-szorostól Beregen, Zempléne át a Nyírségig vezető útvonal mellett hazánknak több vidéke eltörpül. Ha tehát van bizonyító ereje a leleteknek, akkor nem lehet vidékünket megfosztani attól a dicsőségtől, hogy honfoglaló őseink, behatolva a Vereczkei-szoroson, a Bodroghöznek és a Nyírségnek vették további útjokat.”¹² Jósa András a bodroghözi és szabolcsi honfoglalás kori leletek birtokában veszi védelembe a mesemondónak tartott Anonymust.

Az idők során összegyűjtött muzeális anyag birtokában a vármegye a húszas évek közepén határozta el magát a múzeum létrehozására. 1925-ben a főispán leiratban fordul a vármegye közönségéhez¹³: „Zemplén vármegye dicsőséges múltjához méltó kegyelet érzésétől indítatva felkérem a Közönséget arra, hogy méltóztassék megfelelő intézkedéseket tenni az iránt, hogy a vármegye történelmével, földjével és lakosságával összefüggő és érdeklélő tárgyak, emlékek, adatok stb. összegyűjtessenek és egy alapítandó – erre a célra a vármegye székházában létesítendő – múzeumban megőrizteszenek. Ennek a múzeumnak mellékosztálya-képpen indokolt volna összegyűjteni azon közeteknek, ásványoknak stb. mintadarabjait, melyek a vármegye területén több helyen gazdag mennyiségben előfordulnak.” A törvényhatósági bizottság határozatban foglal állást a múzeumlapítás tárgyában¹⁴: „A törvényhatósági bizottság a vármegye főispánjának leiratában foglaltakat mindenben magáévé téve elhatározza, hogy Zemplén vármegye történelmi múltjához méltóan a vármegye területén egyesek által felajánlott és talált muzeális tárgyaknak, emlékeknek stb. megőrzése végett egy vármegyei múzeumot létesít, és ennek céljaira a vármegye székházában megfelelő helyiségeket bocsát rendelkezésre. A múzeum létesítése, elhelyezése, anyagának összegyűjtése stb. módzatainak letárgyalása végett gróf Széchenyi-Wolkenstein Ernő bodrogheresztúri nagybirtokos elnöklelte alatt egy szakbizottságot küld ki, melyben való részvételre Dókus Gyula nyug. alispánt, Dongó Gyárfás Géza vármegyei főlevéltárnokot, Harsányi István sárospataki főgymnáziumi tanárt, Hegedűs Sándor tarcali szőlészeti és borászati főfelügyelőt, Huber Imre kegyesrendi főgymnáziumi igazgatót, Kolombán Lajos kir. tanfelügyelőt, Réz Gyula birtokost, Thuránszky László nyug. főispánt, dr. Székely Albert vármegyei főügyész-ügyvédet, Visegrády János Sátoraljaújhely városi kereskedelmi iskolai tanárt és herceg Windischgraetz Lajos sárospataki nagybirtokost kéri fel . . .” 1926 tavaszán már működik a „Múzeum-Egyesület” is, ahogy Dongó Gy. Géza hírül adja¹⁵. „Nem kevesebb, mint félezer azoknak, községeknek és egyeseknek a tagszáma, akik bejelentkeztek Zemplénvármegyének ebbe a legfiatalabb egyesületébe . . .” Az ügy iránti lelkesedést példázza a STATUSQUO ANTE Alapon álló Sátoraljaújhelyi Izraelita Hitközség felajánlása¹⁶: „ . . . Hitközségünk: a Sátoraljaújhelyi Izraelita Anyahitközség a szervezendő Zemplén vármegyei Múzeum Egyesületbe alapítótagul óhajt belépni és e célra P 80–azaz Nyolcvan pengő hozzájárulást javasolt az előljárással a képviselő testületnek megszavazni. A Múzeum létesítésének fontosságát átérzve hitközségünk előljárással Méltóságod üdvös kezdeményezését örömmel üdvözli és hazafiúi kötelességének tekinti a mozgalomhoz a hitközségnek sajnálatosan szűkös anyagi viszonyaihoz mérten hozzájárulni, és azt támogatni.”

12. Jósa A., 1916. 158.

13. Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Levéltár. Zemplén megye Levéltára (a továbbiakban BAZmLt. ZmLt.) Főispáni iratok. 406/1925.

14. BAZmLt. ZmLt. 406/1925.

15. Zemplén Naptára 1928. 27.

16. BAZmLt. ZmLt. 406/1925.

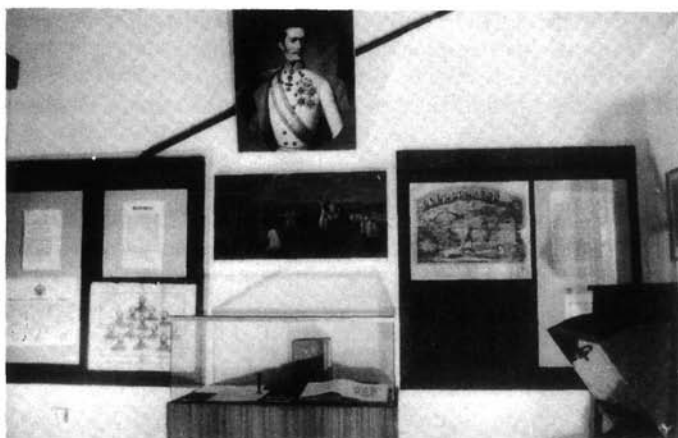

Az évi tagsági díj az egyesületi alapszabály szerint egyébként 4 pengő, melyből – többek között – múzeumi évkönyv kiadását tervezik.

Dókus Gyula 1928. február 9-én végrendeletben adományozza gyűjteményét a törvényhatóságnak¹⁷: „Tekintetes Törvényhatósági Bizottság! A vármegye tekintetes Törvényhatósági Bizottsága . . . azon határozatot hozta, hogy itt Sátoraljaújhelyen, a vármegye székhelyén életre kelti eszmémet, a „Zemplén Vármegyei Múzeumot”. Miután a tekintetes Törvényhatósági Bizottság ezen elhatározása minden kétséget kizáróan létrehozza a vármegyei múzeumot, elhatároztam, hogy hosszú éveken át végzett szorgos munkám eredményét, összegyűjtött múzeumi tárgyaimat és régiségeimet, az alábbiakban kitüntetett kikötéseim mellett és fenntartásával a Vármegye Törvényhatóságának ajándekozzom és tulajdonába bocsátom . . . hogy a vármegye törvényhatósági bizottsága a muzeális tárgyak és régiségek leltározásáról és átvételéről saját költségén intézkedni köteles

7. kép. Részlet a Kazinczy Múzeum kiállításából

8. kép. Részlet a Kazinczy Múzeum kiállításából

17. BAZmLt. ZmLt. 5. jkv. i. 2288/1928. ai.

hogy az általam adományozott tárgyak külön helyiségben vagy helyiségekben helyezendők el, és az ajtók fölé kiírandó: „Dókus Gyula múzeuma”.

hogy az átadott muzeális tárgyak kívánságom szerinti ideig a Rákóczi tér 1. számú házam emeleti helyiségeiben meghagyandók, és hogy azok gondozásáról, megőrzéséről felügyeleti jogom fenntartása mellett a vármegyei törvényhatóság köteles gondoskodni. és végül, hogy az ajándékozott tárgyak és azok elhelyezésére szolgáló szekrények sem el nem idegeníthetők, sem el nem cserélhetők, a vármegye törvényhatóságának ajándékozom és tulajdonába bocsátom. Kamarási leszármazási táblázatom és ehhez tartozó okmányaim Zemplén vármegye múzeumában helyezendők el, azzal, hogy azok senkinek ki nem adhatók, és soha el nem idegeníthetők. Fenntartotta ajándékozó magának az a jogot, hogy a muzeális tárgyak és régiségek átadása alkalmával azokból belátása és kívánsága szerint egyes tárgyakat vissza is tarthasson.”

Az átadott tárgyak pontos leltárával sajnos nem rendelkezünk. Az akták utalásai-ból azonban kiderül, hogy a fentiekben ismertetett nagyértékű régészeti gyűjteményről van szó, valamint festményekről, jelentős könyvanyagról és egy antik porcelángyűjteményről. A törzanyagként átadott tárgyak mellé csatolt jegyzék önmagában is 52–139. tételekről tesz említést! A hagyaték átvétele után keletkezett egyik irat azon fölül is jelentős tárgyak átadásáról intézkedik: 5 db régi kovás pisztoly, 1 db hosszú kovás régi puska, 1 db rövidebb kovás régi puska, 2 db fekete tokban lévő kard, 1 db toknélküli kard, 1 db vadászkürt, 1 db bárd, 4 db milléniumi felvonulásra vonatkozó fénykép, 4 db a vármegyházán lebontott épületekre vonatkozó fénykép, 1 db Kazinczy Ferenc lakóházát ábrázoló kép, 1 db Rákóczi Ferenc szülőházát ábrázoló fénykép.

Az alispáni köszönőlevél így méltatja a gazdag adományt¹⁸: „Méltóságod ezen nemes lélekről tanúskodó, ma alig felbecsülhető adományával – megvetvén alapját múzeumunknak – bennünket örök hálára kötelezett, s múzeumunkat országos viszonylatban is olyan számottevő intézménnyé tette, amelynek kulturális, tudományos és nemzeti hatása örök életű lesz . . . Egy egész életet szentelt Méltóságod vármegyéjének fedelmi ajándékával, tartalmaz egész élete munkásságát koronával látta el.”

A végrendelet értelmében 1928-ban még a Dókus-kastélyban nyer elhelyezést a múzeumi anyag (3. kép). A ma is meglévő – sajnos lassan romosnak minősíthető – igen szép arányú kastély volt Sátoraljaújhely első múzeuma.

A vármegye törvényhatósága akkor példás gyorsasággal cselekszik: a megyeháza műemlék épületegyüttéséhez harmonikusan illeszkedő új épületszárnyat terveztet, és egy év alatt fel is építteti azt a Zemplénvármegyei Múzeum elhelyezésére (4. kép). A kivitelezők: Fejér és Dános budapesti építési nagyvállalkozók, akik ez idő szerint a város sok más, ma is városképi jelentőségű és hibátlanul funkcionáló közintézményét építtették.

A vármegye legrangosabb épületében helyezik el tehát 1930-tól a múzeumot, mely ezután is „. . . sok értékes anyaggal gazdagodott. Itt találhatóak leletek a diluviális kortól kezdve. Néprajzi gyűjteménye pompás. A megye hadilobogóinak is letéteményese. Külön teremben van elrendezve a megye elhalt alispánjának Dókus Gyulának magánmúzeuma, antik porcelángyűjteménye. A levéltár, múzeum, valamint a vármegyháza képtára minden délelőtt megtekinthető” – írja egy 1932-es városismertető könyv.¹⁹

Csikvári Antal 1940-ben írott dolgozatában²⁰ azt találjuk, hogy a múzeumban elhelyezett anyagból „különösen az Árpád-kori leletek kerültek a tudományos érdeklődés homlokterébe. Gr. Széchenyi Wolkenstein Ernőné szül. gr. Sennyei Mária a bodrogkelesztúri leletekből adományozott értékes darabokat, míg Székely Albert dr. egyebek

18. BAZmLt. ZmLt. 5. jkv. i. 2288/1928. ai.

19. Sátoraljaújhely, a magyar végvárak . . . 1932. 40.

20. Csikvári A., 1940. 186.

közt említésre méltó fegyvergyűjteményével gazdagította a múzeumot . . .” A Zemplén 1929. június 16-i száma részletesebben ismerteti gr. Széchenyiné adományát, melyben az ásatások során előkerült aranytárgyak is szerepeltek.

De gyarapodik a múzeum az újra meginduló régészeti feltárásokból is. Az első világháború kitörése megakasztotta ugyan a nagy lendületeket vett feltárásokat, de a háború után Klebelsberg Kunó közoktatási miniszter egységesíti az országszerte helyi elgondolások alapján folyó kutató munkálatokat, és törvénnyel biztosítja a központi irányítást. 1932-ben a Zemplén vidéken is megindulnak az ásatások. Tompa Ferenc dr. egyetemi tanár, múzeumőr Megyaszón, Hernádkakon és Bodrogkeresztúron 1937-ig többször végez szakszerű feltárási munkálatokat a vármegye támogatásával. 1937-ben igen gazdag honfoglalás kori lelőhelyet, 13 bolygatatlan sírt tárt fel, és több feldúlt sírnak tartalmát szedte össze dr. Fettich Nándor egyetemi tanár, múzeumőr Karos határában, az Eperjesszög nevű dűlön. „Az I. sír összes mellékletei és szórványos leletekből 2 ezüst dirhem és egy szétkalapált ezüstérem a Magyar Nemzeti Múzeumba, a többi anyag Zemplén vármegye Múzeumába került. Az I. Észak-Dél tájolású sír végében a lábak felett kengyel, a jobb alsó lábszár külső oldalánál íjcsontpár, a jobb kar mentén szintén íjcsontpár, a váll alatt egy csomóban vas nyílhegyek, tegeztartó fülek és vastörödékek, a medence körül rossz ezüst övveret, szíjvégek és csatt, a mellkason 3 bronz gomb, ezenkívül vascsatt, vaskés, fülecskével ellátott bronzkarikák és töredékek feküdtek. A többi sírokban ezüst töredékek, rozettatöredékek, finom ezüstdíszítmény, ezüstcsatt, bronz szíjvégek, bronzkarikák, bronz- és ezüstgombok kerültek elő . . . Különösen fontos a finom ezüstlemezekkel bevont vas kengyelpár . . . Továbbá arab dirhemleletek, melyek a keievi út irányát jelzik . . . Érdekes a vármegyei múzeumba került aranyozott ezüst nyakékfüggő, amelyben római vésésű achát kő van. Fettich különösen kiemeli a két madáralakú veretet. A lelet minuszinszki és martinovkai kultúrhatásokat szemlélteti.”²¹

A már idézett 1932-es városi útikalauz és Zemplén vármegye évkönyve az 1940. évre a múzeum érdekességei közül a Hegyaljai Bormúzeumot, a Babochay-féle Fata Tarcalliensia könyvészeti ritkaságait, és Dókus Gyula porcelángyűjteményét emeli ki a sok érdekes látnivaló közül.

Ekkor a múzeum a levéltárral szervezeti egységben működött. Még nem volt hivatalosan „közgyűjtemény”, látogatni általában csak a levéltári szabályok szerint, vagy előzetes engedélyt kérve lehetett. A fennmaradt vendégkönyv viszonylag kevés látogató bejegyzését tartalmazza (természetesen napjainkhoz képest).

1938 őszén a Felvidék újra Magyarországhoz kerülésével a Sátoraljaújhely melletti Borsi községben, Rákóczi szülőházában kínálkozik újabb lehetőség az egyre bővülő vármegyei múzeumi anyag elhelyezésére. Borsi egyébként is „jelképpé” emelkedik abban az időben, a trianoni igazságtalanság felszámolásának jelképévé. Kedvező fekvésével, a Bodrog-parti ligetekkel, a kastély körüli gyönyörű parkkal nemzeti zárandokhely lehet. A múzeum ottani elhelyezésével egyúttal bizonyítani kívánták a magyar „történelmi jogfolytonosságot”.

A két világháború között a borsi várkastély dr. Hajna Sándor kassai ügyvéd tulajdonába került, aki 1939-ben ajándékképpen Zemplén vármegye közönségének ajánlotta fel, míg a hozzátartozó birtokot (park, szántó, erdő, legelő) közművelődési alapjából megvásárolta tőle a vármegye.

A törvényhatósági bizottság már 1939-ben elhatározza, hogy a kastélyt Rákóczi Múzeum, cserkész- és levante üdülőotthon céljaira rendbehozza. Az épületre rá is fért az újjáépítés, hiszen tulajdonosai már a XVIII. század végétől nem lakták, nem gondozták, így az épület és annak udvara majorsággá vált, amikor is a földszinti helyiségeket

21. Csíkvári A., 1940. 49–50.

magtáraknak, istállóknak, raktáraknak használták, az emeleti helyiségekben az ispán, a béresgazda laktak, az udvaron műhelyek, szekérszinek kaptak helyet.

A vármegye közönsége 40 000 pengőt szavazott meg két részletben az 1939. és 1940. évi költségvetésből a kastély helyreállítására. A főispán átiratban fordult az összes törvényhatósághoz, hogy a „nemes és országos érdek megszívlelésével járuljanak hozzá a Nagy Fejedelem szülőházának megmentéséhez.”²²

Az épület teljes helyreállítása körülbelül 120 000 pengőbe került volna. A vármegyei alaphoz a következő támogatások érkeztek:

Abaúj-Torna vármegye	1 000 pengő
Baranya vármegye	200 pengő
Bereg vármegye	100 pengő
Békés vármegye	50 pengő
Borsod vármegye	1 000 pengő
Bars vármegye	50 pengő
Csongrád vármegye	1 000 pengő
Esztergom vármegye	50 pengő
Gömör vármegye	500 pengő
Győr vármegye	50 pengő
Hajdú vármegye	500 pengő
Komárom vármegye	100 pengő
Nógrád vármegye	100 pengő
Pest vármegye	400 pengő
Somogy vármegye	1 000 pengő
Sopron vármegye	600 pengő
Szabolcs vármegye	150 pengő
Szatmár vármegye	100 pengő
Tolna vármegye	500 pengő
Ung vármegye	100 pengő
Vas vármegye	500 pengő
Veszprém vármegye	300 pengő
Zala vármegye	500 pengő
Magyar Rádió	1 000 pengő
Magyar Nemzeti Bank	1 000 pengő
M. Kis. Minisztérium	12 000 pengő

A Műemlékeket Ellenőrző Országos Bizottság javaslatára a Borsi várkastélyt országos műemlékké nyilvánították; rövid időn belül elkészítették a várkastély restaurálására szolgáló terveket. Nagy súlyt helyeztek arra, hogy az épület régi alakjában megmaradt „L” alakú kastély két szárnya állíttassék helyre (5. és 6. kép).

1940 tavaszán indult meg a kőműves munka. Elkészült a palota mellett lévő öt lakószoba gerendás fafödeme, ezek közül három szobáé díszesebb kazettás kivitelen. A földszinti helyiségek és folyosók betonba ágyazott téglaburkolattal, az emeleti helyiségek széles deszkájú padlózattal készültek el. Az egyedüli bolthajtásos emeleti szobát kápolna céljaira tartották fenn, a palotában és az emellett lévő nagyméretű szobában tervezték elhelyezni a múzeumi anyagot. A többi lakószoba berendezéséhez pedig az alispán körirattal fordult az ország régi családjaihoz, kérve, hogy a birtokukban lévő Rákóczi korabeli bútorokat, képeket, fegyvereket, okiratokat, vagy más használati tárgyakat a tulajdonjog fenntartása mellett helyezték letétbe a fejedelem szülőházában.

22. *Bornemisza M.*, 1941. 1., 6.

A várkastély felújítási, átalakítási munkái kezdetben olyan jól haladtak, hogy 1941 őszén a vármegye épületéből a múzeumi anyagot átszállították. A levéltári idevonatkozó akták azonban üresek (pl. a Vármegyei múzeum átszállítása a borsi várkastélyba tárgyú, alispáni rendelkezésű), így az 1942-ben megnyílt gyűjteményi anyagot pontosan nem ismerjük, csak visszakövetkeztethetünk erre az előzményekből. Az iratokat dokumentációként a kiállítási anyaggal együtt adhatták át a borsi múzeumőrnek. A kiállításnak dr. Szabó Kálmán kecskeméti múzeumigazgató volt egyik rendezője 1942-ben.

Zemplén vármegye törvényhatósági bizottságának 1942. évi közgyűlési jegyzőkönyve a közgyűjteményi besorolás tárgyában intézkedik: „A vármegyénk nyilvános jellegű múzeumának szervezéséről és igazgatásáról alkotott, de felsőbb kormányhatósági jóváhagyást még nem nyert 141 jkvi/7108 ai/1938. számú vármegyei szabályrendeletünket a múzeumnak a vármegye központi székházából a borsi Rákóczi kastélyba való áthelyezése, s vezetésének újjá szervezése folytán vármegyénk alispánja megfelelően átdolgozva, mint új szabályrendelet tervezetet, tárgyalás és határozathozatal céljából elénk terjesztette . . .” „Utasítjuk Alispánunkat, hogy . . . jelen véghatározatunkat . . . a magyar királyi Vallás és Közoktatásügyi miniszter úr döntésével felszerelt iratokat a szabályrendelet jóváhagyása céljából a magyar királyi belügyminiszter úrnak is mutassa be.”²³

A belügyminiszter iránymutatásával 1943-ban a törvényhatóság szabályrendeletet alkotott Zemplén vármegye Rákóczi emlékgűjteményének szervezetről és igazgatásáról. A szabályrendeletből képet kaphatunk a múzeum működéséről: „Zemplén vármegye törvényhatósági bizottsága . . . nagy szülöttje, II. Rákóczy Ferenc fejedelemre, valamint családjára és a vármegye múltjára vonatkozó, tulajdonát képező vagy megőrzésre bízott emlékeket nyilvános jellegű gyűjteményben egyesíti . . . 2. §. Zemplén vármegye közönsége a tulajdonát képező és korszerűen helyreállított Rákóczy-várkastély a Ngy. Fejedelem, II. Rákóczy Ferenc születésének örök emlékezetéül a Rákóczy-kultusz szolgálatába állítja, annak céljára engedi át, és a gyűjteményt róla nevezi el. A gyűjtemény címe: Zemplén vármegye Rákóczy-emlékgűjteménye. A gyűjtemény székhelye: Borsi. A gyűjtemény pecsétje: A vármegye címere, Zemplénvármegye Rákóczy-Emlékgűjteménye Borsi. 1943. körirattal . . . 3. §. A gyűjtemény célja: II. Rákóczy Ferenc szülőhelyén Borsiban Ngy. Fejedelem születésére és családjára vonatkozó . . . emlékek gyűjtése és közszemlére tétele . . . Zemplén vármegye múltjával kapcsolatos régészeti, néprajzi és táji (szőlőművelés) valamint szabadság és nemzetvédelmi emlékek gyűjtése, közszemlére tétele, hogy a vármegye földrajzi, területi és műveltségi viszonyainak megismertetése mellett különösen a magyar ifjúságot . . . tudatában erősítse . . . 4. §. . . . a gyűjtemény irányítását és ellenőrzését a Közgyűjtemények Országos Főfelügyelője, illetőleg a Magyar Nemzeti Múzeum Tanácsa által adott útmutatások szemellett tartásával a területileg illetékes múzeumőr bevonásával a vármegye alispánja, és az elnöklete alatt működő gyűjteményi intéző bizottságnak útján gyakorolja . . . A területileg illetékes múzeumőr a Kassai felső-magyarországi Rákóczy-múzeum múzeumőre. Ő a gyűjtemény irányítója szak szempontból.”²⁴

A szabályrendelet képzeletben végigvezet bennünket az egyes kiállító termekben. A kiállítási anyag elhelyezésére igénybe veszik: „a Várkastélynak északnyugati és déli szárnyoldalon lépcsőházzal ellátott első emeleti és azok alatt lévő földszinti termeket. Ezekből az északnyugati szárnyoldal első emeletén a lépcsőházzal ellátott első emeleti, és azok alatt lévő földszinti termeket. Ezekből az északnyugati szárnyoldal első emeletén a lépcsőháztól balra fekvő legelső terem a Rákóczi-kori hadi emlékek, a második terem a történelmi hűségnek megfelelően II. Rákóczi Ferenc születése, folytatólagosan a

23. BAZmLt. ZmLt. 39/jkv. i. 3626/942.

24. BAZmLt. ZmLt. 1943. évi közgyűlési jegyzőkönyv. 63. jkv. i./6415/943.

déli szárnyon a harmadik terem a Rákóczi-ház, a negyedik terem II. Rákóczi Ferenc személyi emlékeinek tárolására szolgál, míg a következő bolthajtásos és az ötödik terem a borsi várkastélyterembe a vármegye közönsége kápolnát állít fel. Az északnyugati szárny első emeletén a lépcsőháztól jobbra eső két terem a vármegyei régészeti és néprajzi emlékek tárolására szolgál. A többi földszinti helyiségek a gyűjtemény fejlődésével, anyag szaporodása szerint a szükséges mértékben lesznek a tárolás céljára igénybe véve a 3. §-ban körvonalazott cél keretén belül. 10. §. A gyűjtemény három gyűjteménycsoportra különül el. Ezek: 1. II. Rákóczi Ferenc születésére és a Rákóczi-háznak a vármegyével való kapcsolatára vonatkozó emlékek gyűjteménye. 2. A vármegye múltjával kapcsolatos régiséggyűjtemény, amelynek kiegészítő részét fogja képezni berendezés után az éremgyűjtemény is. 3. A vármegyével kapcsolatos néprajzi emlékek gyűjteménye. Külön csoportba lesznek egységesítve a szabadság és nemzetvédelmi harcoknak vármegyei vonatkozásai, valamint a megye tájjellegét kiemelő, és Tokaj-Hegyalját jellemző szőlészeti emlékek. Végül külön csoportba kerülnek, de a célszerűség szerint a többi csoportban is elhelyezhetők a vármegyével kapcsolatos írott és nyomtatott emlékek. 11. §. Gyűjtőköre: régészeti ásatás csak a Nemzeti Múzeum vagy a kassai Rákóczi Múzeum engedélyével. Az itteni ásatásokból azonban gyarapítják a gyűjtemény anyagait.²⁵ A 13. §. a festményanyag, a 15. §. a könyvanyagról intézkedik. (A szabályrendelet 1943. június 18-án kelt.)

A várkastély múzeumi épületszárnyait 1942-re tehát korszerűen helyreállították, 1943-ból már látogatási jegyek elszámolásáról találunk adatokat. Ugyanebben az évben terveznek létesíteni egy tokaj-hegyaljai bor- és szőlőműzeumot is, melynek kiállítása „nemcsak a Rákóczy-szülőház berendezését volna hivatva emelni, hanem egyúttal Tokaj-Hegyalja propagandáját is szolgálná” – írja az alispán. E tárgyak összegyűjtése már 1942-ben megindult. Ez idő szerint pl. a következő tárgyak megszerzésére vannak próbálkozások: 1 db II. Rákóczi Ferenc tulajdonát képező bálványasztó, br. Waldbott Kelemen tolcsvai pincegazdaságából; több darab 1/2 literes, annál nagyobb és kisebb fűjt tokaji palack, melynek legnagyobb részei környékbeli hutákban készültek, a monoki Széchenyi uradalom pincészetéből; több darab rézmetszet a sárospataki főiskolától; 1 db régi gönci hordó Szilágyi Dezső gyűjteményéből.

A múzeumüggyel foglalkozó iratok, levéltári dokumentumok idáig vezetnek el bennünket. Az 1943-as háborús év már közvetlenül lakosságot érintő intézkedéseket követel. A következő évben a háború eléri vidékünket is; a hatóságok ennek következményeivel vannak elfoglalva. A törvényhatósági határozatok rendszertelenebbek, az ülésekről sokszor jegyzőkönyv sem készül. A művelődés ügyeivel – érthetően – alig foglalkoznak. Hiányos a sajtó is, az intézmények üresek. A múzeum sorsával kapcsolatos híradást nem találunk. Ha történik is valami ezzel kapcsolatban, azt már nem a törvényhatóság, hanem a Borsiban működő gondnokság intézi.

A felszabadulás utáni időszakban politikai kérdések kerülnek előtérbe. A békeszerződések visszaállítják az 1938-as határokat, így Borsi s a múzeumi anyag Csehszlovákiához kerül. Fontosabb, országos sorskérdések foglalkoztatják az embereket, s ezek az évek nem teszik lehetővé azt, hogy a múzeumi anyagot esetleg Sátoraljaújhelybe visszaszállíthatnák. A kassai múzeum ezután évekig múzeumi raktárnak használja a borsi épületet, s az itteni anyagok lassanként az irányítása alá tartozó múzeumokhoz kerülnek.

1950-ben a sárospataki várban megalakult a Rákóczi Múzeum. Országos gyűjtőkörű intézmény lett, s maradéktalanul ellátta a Hegyalján, a Hegyközben és a Bodrogközben a múzeumi feladatokat. A Sárospatakhoz kötődő nemzeti történelmi tudat, a kiváló intézményi feltételek és az ott látható gazdag kiállítások tökéletesen kielégítették

25. BAZmLt. ZmLt. 1943. évi közgyűlési jegyzőkönyv. 63. jkv. i./6415/943.

az igényeket. Egy évtizedig föl sem vetődött a volt megyeszékhely, Sátoraljaújhely múzeumalapítási ügye.

A 60-as évek elejétől vannak újra próbálkozások újhelyi múzeum létrehozására. A gondolatot felvetők – igen helyesen – úgy vélték, hogy a volt megyeszékhelyi város saját, gazdag történelme már önmagában is megérdemli a múzeumi bemutatást, a város történetének feldolgozását. Az azóta eltelt 30 év alatt azonban igen sok lehetőséget mulasztott el a város: múzeumi anyag volt, felajánlásokat, gyűjteményeket fogadhatott volna el – épületet nem tudtak biztosítani e célra.

1961-ben, Sátoraljaújhely várossá nyilvánításának 700. évfordulóján újra múzeumot nyitnak a volt megyeháza épületszárnyában. Az ott bemutatott két teremnyi anyag azonban nem indokolja a „múzeum” elnevezést, csak az évfordulás lelkesedés nevezte el így. A kiállítás főleg levéltári dokumentumokra épült, (az alapítólevél másolata, városkönyv, céhes iratok, neves történelmi személyiségek oklevelei stb.) valamint azokat a tárgyakat mutatták be, amelyeket 1941-ben nem vittek át Borsiba, s a levéltárban megőriztek. Ezek között festmények (Kossuth, Rákóczi, Zrínyi Ilona stb. portréi), néhány fegyver, kevés régészeti anyag és kisebb éremgyűjtemény szerepelt az iratanyag mellett. A „múzeum” mindössze néhány hónapig volt látható; az elkövetkező években a levéltár kénytelen volt ezeket átadni. Így ez az anyag is elkerült a városból Budapestre, Miskolcra, Sárospatakra.

Az 50-es, 60-as években jelentős gyűjtőmunkát végeztetett diákjaival Vladár Ferenc, a sátoraljaújhelyi Kertészeti Technikum igazgatója. Iskolai helytörténeti gyűjteményük ismét alapjául szolgálhatott volna a városi múzeum létrehozásához. A város vezetése – az átadási jegyzőkönyv tanúsága szerint ismét rosszul sáfárkodott értékeivel, kiengedte kezéből a nem kis értékű gyűjteményt. A Mezőgazdasági Múzeum 1967. IV. 8-án vette át a sátoraljaújhelyi Kertészeti Technikumban elhelyezett muzeális tárgyakat. A Kertészeti Technikum 1968 óta kérte a gyűjtemény felszámolását, mert a helyiségre szüksége lett volna.

A felszámolás 1972. június 22-23-án történt. A jegyzőkönyvek alapján röviden összefoglalva: tárgyi gyűjtemény 478 tétel, éremgyűjtemény 79 tétel, könyvgyűjtemény 621 tétel. A tárgyi gyűjtemény az alábbi helyekre került: a Kertészeti Technikumnál maradt 54 tétel leltározott, 31 tétel leltározatlan (főleg tányérok, továbbá tál, bokály, fazék, kulacs, rokka stb.). A Helytörténeti Múzeumba (Sátoraljaújhely) került: 138 tétel (őskori kőbalták, edények, fegyverek, néprajzi tárgyak, mint pl. tokmány, gereben, guzsaly, cséphadaró, faeke és taliga, famozsár, falióra stb.). A Dobó István Múzeumba (Eger) került 2 db céhláda. A Tokaj-hegyaljai Borkombinát Múzeumába (Tolcsva) került 1971-ben és 1972-ben 127 tétel szőlészeti-borászati tárgy, de ezek a Mezőgazdasági Múzeum tulajdonát képezik továbbra is. A Mezőgazdasági Múzeumba (Budapest) került 27 tétel (fegyverek és poharak), ugyancsak a Mezőgazdasági Múzeum tulajdonában maradtak. Meg kell jegyeznünk, hogy a Sátoraljaújhelyen maradt anyag máig tisztázatlan körülmények között eltűnt.

1971-ben a városi tanács új épületszárnyal bővült. Hét – múzeumi célra alkalmas – terem állt rendelkezésére a városnak, hogy az intézményt létrehozza. Elsősorban természettudományi gyűjteményre gondoltak, amely reprezentálni kívánta a Zempléni-hegység geológiáját, növény- és állatvilágát. A megyei tanács, a Mezőgazdasági Múzeum, a Herman Ottó Múzeum és a Borsodi Erdő- és Fafeldolgozási Vállalat készséggel ígerte segítségét. Múzeumbaráti kör alakult, de az ügy kivitelezése – elsősorban a hivatalos szervek részéről és emberi hanyagságból – elhúzódtott, majd végleg abba maradt.

A jelenlegi múzeum létrehozására 1984-ben nyílt lehetőség ismét. A járási hivatalok megszűnésével a volt megyeháza, ma városi tanács műemlék épületének bal szárnyában, hét helyiség szabadult fel, több mint 200 m² alapterülettel. A termék mind épí-

tészeti, mind strukturális szempontból megfeleltek a múzeumi elvárásoknak. A városi tanács anyagi áldozatvállalásával, és a Herman Ottó Múzeum szakmai segítségével (forgatókönyvírás, kiállításrendezés, a kiállított anyag kölcsönzése) 1984. december 3-án, a város felszabadulásának évfordulóján nyílt meg a Kazinczy Ferenc Múzeum állandó kiállítása (7. és 8. kép). Fő címként a „Haza és Haladás” jelmondatot viseli, alcíme: Sátoraljaújhely története a felvilágosodás és a szabadságharc időszakában. A kiállítás a város és környéke régészeti emlékeit, természetrajzi viszonyait mutatja be a kb. 70 m² területű folyosón. A termekben a felvilágosodás, a nyelvújítás, a reformkor, a forradalom és a szabadságharc Újhely és Újhely környéki eseményeinek bemutatására kerül sor. A forgatókönyvíró Veres László szerint: „Sátoraljaújhely és Zemplén a XIX. század első éveitől nemzeti történelmünk igen fontos színterévé vált. Kazinczy és Kossuth itteni tevékenysége adott különös hangsúlyt Újhely országos jelentőségűvé válásának.”²⁶ Ezért Kazinczy és Kossuth tevékenységének bemutatása mindvégig a kiállítás középpontjában áll.

A múzeum – a munkálatok indításától a megnyitáig – egy év alatt készült el. A város és a Herman Ottó Múzeum példás együttműködése dr. Szabadfalvi József múzeumigazgató irányító munkáját dicséri.

A múzeum jövőjét illetően még vannak tennivalók. Ez évben kezdődik meg a leendő múzeumépület felújítása. Az a nagy múltú, klasszicista stílusú, 1827-ben épült kúria ad majd otthon 3 év múlva az újhelyi múzeumnak, amelyben a reformkori kaszinó is működött, s amely később városháza céljára szolgált.

Elképzeléseink szerint a múzeum gyűjteményei lehetnének: 1. minél teljesebb várostörténet, 2. a zempléni táj irodalomtörténeti hagyományai, 3. a Zemplén-vidék régészeti leletei (a hagyományok indokolják ezt, hiszen e táj, a Bodroghköz, a Hegyalja és maga a város is igen gazdag régészeti lelőhelyekkel rendelkezik, valamint az, hogy ilyen jellegű kiállítás nincs a megyében másutt, csak Miskolcon, harmadszor a gyűjtőterületekhez Újhely van a legközelebb), 4. a Zempléni-hegység természetföldrajza (földtana, flórája, faunája).

IRODALOM

Adalékok Zemplén Vármegye Történetéhez. 1926. Sátoraljaújhely Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Levéltár. Zemplén megyei Levéltára.

Alispáni és főispáni iratok, közgyűlési jegyzőkönyvek.

Bornemisza M.,

1941. A fejedelem szülőháza. Sátoraljaújhely

Borovszky S., (szerk.)

1905. Zemplén Vármegye. Budapest

Csíkvari A., (szerk.)

1940. Vármegyei Szociográfiák XI. kötet. Zemplén Vármegye. Budapest

Jósa A. dr.,

1916. Honfoglalás kori emlékek Szabolcsban. In: Adalékok Zemplén Vármegye Történetéhez XXII. évf., 3. sz. Sátoraljaújhely

Kazinczy Kör Jegyzőkönyvei. 1910. Sátoraljaújhely

Sátoraljaújhely, a magyar végvárak egyik büszkesége (Útikalauz).

1932. Zemplén Könyvnyomda és Lapkiadó Rt. Sátoraljaújhely

Veres L.,

1985. Új múzeumok Zemplénben. In: Borsodi Művelődés, X. évf. 3. sz. B.-A.-Z. Megyei Tanács V. B. Művelődési Osztálya. Miskolc

Zemplénvármegye Évkönyve az 1940. évre. Kassa

Zemplén Naptára az 1928. évre. Sátoraljaújhely

26. *Veres L.*, 1985. 78.

BESTREBUNGEN EINER MUSEUMSGRÜNDUNG IN SÁTORALJÁÚJHELY ZWISCHEN 1876 UND 1884

(Auszug)

Das historische Komitat Zemplén und sein Hauptsitz Sátoraljaújhely verfügen über ein reiches Kulturerbe. In den sechziger Jahren des 18. Jahrhunderts wurde diese Stadt zum ständigen Verwaltungszentrum des Komitats. Während der Zeit der Aufklärung sowie in der Reformzeit waren hier viele hervorragende Persönlichkeiten tätig: von hier aus leitete Ferenc Kazinczy die Sprachneuerungen, und auch Lajos Kossuth begann hier seine Laufbahn. Zu jeder Zeit wurden die fortschrittlichen politischen Kämpfe von ausgezeichneten wissenschaftlichen Vereinigungen, Literatur- und Künstlerkreisen, Klubs und Vereinen in Form eines gedanklichen-kulturellen Hinterlandes unterstützt.

Schon im Jahre 1876 wurde der Gedanke einer Museumsgründung wach. Von dieser Zeit an ließ das Komitatsmunicipium die Funde von archäologischen Ausgrabungen bewußt für das zukünftige Museum sammeln. Geleitet wurden diese Arbeiten von dem Archäologen und Untergespan Gyula Dókus, der mit seinem Nachlass 1928 das „Zempléner Komitatsmuseum“ gründete, das in dem unter Denkmalschutz stehenden Gebäude des Komitatsitzes untergebracht wurde. Als besonders reichhaltig ist das Material aus der Zeit der Landnahme zu bezeichnen, das von dem Verfasser anhand damaliger Mitteilungen rekonstruiert wurde.

In der Zeit zwischen den beiden Weltkriegen wurde das Museumsgut immer reichhaltiger: hinzu kamen Fundmaterial aus neueren Ausgrabungen, ethnographische Sammlungen, ein Weinmuseum, eine Waffen- und Porzellansammlung sowie bibliographische Raritäten.

Im Jahre 1938 wurde Oberungarn erneut dem Mutterland angeschlossen. Die sich bis 1941 stark vermehrte Museumssammlung wurde dann von Sátoraljaújhely in das Burgschloß von Borsi, das restaurierte Geburtshaus Ferenc Rákóczi II., umgelegt. Hier wurde das Museum schon eine „öffentliche Sammlung“ mit offiziellen Regelungen. Auch neue Anschaffungen wurde geplant: Man wollte vor allem Gegenstands- und Dokumentenmaterial über die Familie Rákóczi sammeln sowie die naturgeographischen und ethnographischen Sammlungen über diese Landschaft erweitern. Nach 1945 gelangten Borsi sowie das Museumsgut an die Tschechoslowakei.

Seit Beginn der sechziger Jahre gab es neue – wenn auch vorerst erfolglose – Versuche, in Sátoraljaújhely ein Museum zu errichten. Das gegenwärtige Ferenc Kazinczy Museum wurde am 3. Dezember 1984 zum Jahrestag der Befreiung der Stadt eröffnet. In einem Teil der ständigen Ausstellung werden die archäologischen Denkmäler der Stadt und ihrer Umgebung sowie ihre naturkundlichen Bedingungen vorgestellt. Ein größerer Ausstellungsteil soll die Ereignisse in Sátoraljaújhely und im Zemplén zur Zeit der Aufklärung, während der Spracherneuerung, der Reformzeit sowie der Revolution und des Freiheitskampfes demonstrieren.

Im Jahre 1987 nahmen die Rekonstruktionsarbeiten an dem erinnerungsträchtigen Gebäude ihren Anfang, welches dem Museum in drei Jahren als entgeltliche Heimstatt dienen soll.

Im Abschlußteil seiner Arbeit macht der Verfasser Vorschläge für das Sammelgut des Museums.

József Fehér